

Ἡ δ' ἐμπειρική σχολή ὀρθὰ διδάσκει, ὅταν λέγη ὅτι εἰς τὴν γένεσιν τῆς γνώσεως στοιχεῖον πρῶτον καὶ ἀναγκαιότατον εἶναι ἢ ἐμπειρία, ἀλλ' ὡς αἰσθησιοκρατία παραγνωρίζει τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα τῆς νοήσεως, ὅτι δῆλα δὴ αὕτη εἶναι διάφορος τῆς αἰσθητικῆς καὶ τῆς παραστατικῆς λειτουργίας. Ἡ νόησις εἶναι ἐνέργεια ψυχική, ἥτις ἀπὸ τῶν παντοίων παραστάσεων δημιουργεῖ τὰς ἐννοίας, συντελεῖται δὲ διὰ προσοχῆς καὶ καταλήψεως, ἐν ἣ διαφαίνεται καὶ σκόπιμος ψυχική ἐνέργεια. Ἡ ἀνάλυσις, ἡ σύνθεσις, ἡ σύγκρισις εἶναι ἀξιολογώτατα γνωρίσματα αὐτῆς· αἱ ἐννοιαὶ παρίγονται δι' αὐτῆς· δὲν εἶναι λοιπὸν αἰσθημάτων ἢ παραστάσεων αὐτόματοι συνειρμοί.

Καὶ οὐ μόνον ἐν τῇ δημιουργίᾳ τῶν ἐννοιῶν ἐκφαίνεται ἡ ἐνέργεια τῆς νοήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ τῶν αἰσθήσεων λειτουργίᾳ, ἐν τῇ πρώτῃ αἰσθήσει καὶ ἀντιλήψει. Διότι καὶ ἐνταῦθα δι' αὐτῆς γίνεται ἡ ἀναφορὰ τῶν παραστάσεων εἰς τὰ ἀντικείμενα τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς κόσμου, ἐξ ὧν ταῦτα προκαλοῦνται. Μόνον πολυπλοκώτερα ἐμφανίζεται ἡ ἐνέργεια τῆς νοήσεως ἐν τῇ ἀναλίσει καὶ τῇ συγκρίσει καὶ τῇ ἀναφορᾷ καὶ τῇ συνθέσει τῶν ἀνωτέρων ψυχικῶν λειτουργημάτων.

Καὶ καταφαίνεται ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι ἐγγύτερον τῆς ἀληθείας ἴσταται ἢ τὴν μέσσην ὁδὸν τέμνουσα κριτικὴ σχολή, ἥτις σπουδάζει εἰς τε τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὴν νόησιν νὰ ἀπονεύῃ τὸ προσῆκον ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς γενέσεως τῆς γνώσεως. Ἀλλ' ἡ κριτικὴ αἵρεσις, ἐν ἣ μορφῇ διετυπώθη ὑπὸ τοῦ Καντίου, δὲν ἐρμηνεύει ἀποχρώντως τὰ κατὰ τὴν γένεσιν τῆς γνώσεως.

Ὁ Κάντιος, ὅστις δὲν εἶναι ὅλως ἀπηλλαγμένος τῆς ὀρθολογικῆς αἰρέσεως, θεωρεῖ τοὺς τύπους τῆς καθαρᾶς νοήσεως ὡς τι ἀποτελεσμένον, ὅπερ ὑπάρχει ἐν τῇ συνειδήσει καὶ διαμένει ἐν αὐτῇ ἀείποτε ἀμετάβλητον. Καὶ αὐτοὺς τοὺς τύπους τῆς ἐποπτείας, τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, ἐκδέχεται ὡς ἀρχῆθεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχοντας, χωρὶς εἰς τὴν γένεσιν αὐτῶν νὰ ἐπιδράσῃ ὅπωςδήποτε ἢ ἐμπειρία. Ἀλλὰ ταῦτα κατατείνουσιν εἰς μυστικὴν ἐρμηνείαν τῶν πραγμάτων. Καθαρὰ νόησις, ὅπως καὶ καθαρὰ ἐμπειρία, εἶναι πλάσματα τῆς φαντασίας. Οὐ ἔνεκα ἢ τὴν ὀρθὴν ὁδὸν τέμνουσα κριτικὴ θεωρία σπουδάζει νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν γνῶσιν καθόλου ὡς προῖόν τῆς ἐμπειρίας ἅμα καὶ τῆς νοητικῆς δεξιότητος. Θεωρεῖ δὲ τὴν νοητικὴν δεξιότητα δημιούργημα ἀνεξίξεως, διὰ χρόνου μακροῦ συντελεσθεῖσαν κατὰ τοὺς νόμους τῆς κληρονομικότητος, εἰς οὓς ὑποτάσσεται. Ἐννοιαὶ καὶ τύποι δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῇ συνειδήσει ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλ' εἶναι τὰ τελευταῖα ἀπογεννήματα τῆς λογικῆς ἐπεξεργασίας τῶν

προϊόντων τῆς ἐμπειρίας, ὧν ἀφειρηθῆναι γίνονται αἱ κατ' αἰσθησιν « παραστάσεις » (¹).

Ἐν τῷ τρίτῳ προβλήματι τῆς Θεωρίας τῆς γνώσεως ἀναιρῶν τὴν ἀφελῆ πραγματολογίαν, καθ' ἣν τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως ὑπάρχει ἐπέκεινα τῆς συνειδήσεως καὶ ἔχει ἀπόλυτον πραγματικότητα, ἔτι δὲ τὴν ιδεολογίαν ὑπὸ πᾶσαν αὐτῆς μορφήν, τὴν ὑποκειμενικὴν, καθ' ἣν ὁ κόσμος εἶναι ἀπλῶς ἰδέα ὑπάρχουσα ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ γινώσκοντος ὑποκειμένου, καὶ τὴν ἀντικειμενικὴν, καθ' ἣν ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων ὑπάρχει ἐπέκεινα τῆς συνειδήσεως ὡς ἰδέα εἴτε ἐν τῷ Θεῷ εἴτε καθ' αὐτὴν εἴτε ἐν καθολικῇ τινι συνειδήσει, πρὸς δὲ τούτοις τὴν φαινομενολογίαν ἐπαινεῖ ὁ Βορέας τὴν κριτικὴν πραγματολογίαν, καθ' ἣν εἶναι πραγματικὸν καὶ ὑπάρχει ἔξω τῆς συνειδήσεως τὸ γινωσκόμενον ἀντικείμενον, ἀλλ' αἱ ιδιότητες αὐτοῦ ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν ἡμετέρων αἰσθήσεων ἐν μέρει (²).

Σώφρων καὶ νηφάλιος εἶναι καὶ ἡ περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρία, ἧς τὰ ὑψίστα τῶν προβλημάτων πραγματεύεται ὁ Βορέας ἐν τῇ *Εἰσαγωγῇ εἰς τὴν φιλοσοφίαν*.

Ἐν τῷ ὀρισμῷ τῆς φιλοσοφίας ἀποκρούει πᾶσαν μονομερῆ γνώμην, οἷα εἶναι ἡ τῶν ταυτιζόντων τὴν ἐπιστήμην ταύτην πρὸς τὴν ψυχολογίαν ἢ πρὸς τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν αἰσθητικὴν ἢ πρὸς τὸ σύνολον τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, ὡσαύτως δὲ ἡ τῶν χαρακτηριζόντων αὐτὴν ὡς ἀξιολογικὴν ἐπιστήμην. Ἐκδέχεται δὲ καὶ τὴν φιλοσοφίαν αὐτὴν ὡς ἐπιστήμην γενικωτάτην, ἣτις ἐπιζητεῖ νὰ δημιουργήσῃ ἐνιαίαν περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρίαν, καθ' ὅν δῆλα δὴ τρόπον ἐνόησαν αὐτὴν οἱ κράτιστοι τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, οἵτινες ἐδημιούργησαν καὶ ὠνόμασαν αὐτήν, ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος μάλιστα καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τῶν Νέων πλατωνικῶν, ἔτι δὲ οἱ νεώτεροι ἀπὸ τοῦ Καρτεσίου καὶ τοῦ Βάκωνος μέχρι τοῦ Comte καὶ τοῦ Spenser καὶ τοῦ Wundt καὶ ὅσοι ἄλλοι ἐγένοντο πένταθλοι τῆς ἐπιστήμης ταύτης τῶν ἐπιστημῶν (³).

Καὶ ἐν τῷ καθορισμῷ δὲ τῆς μεθόδου μέσῃν τέμνει ὁ Βορέας ὁδόν. Σφοδρὸς ἐπεξέρχεται πρὸς τὴν ἄτοπον μονομέρειαν τῆς παραγωγῆς ἰδίᾳ τῆς νεωτέρας ρομαντικῆς σχολῆς, καθ' ἣν ἡ φιλοσοφία, ὁρμωμένη ἀπὸ ἀρχῶν ἐκ τῶν προτέρων ὑπαρχουσῶν καὶ ἰσχυουσῶν

(¹) Θεοφίλου Βορέα, Ἀκαδημικά, 3, Εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν, 1935, σελ. 94 κ. ἔξ.

(²) Αὐτόθι, σελ. 114 κ. ἔξ.

(³) Αὐτόθι, σελ. 15 κ. ἔξ.

αἰωνίως σπουδάζει διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς καθαρᾶς νοήσεως καὶ οἶονεὶ διὰ τινος ἔνοράσεως νὰ ἐρμηνεύῃ τὰ ὄντα καὶ τὰ φαινόμενα καὶ νὰ δημιουργῇ κατασκευάσματα φανταστικά. Ἄλλὰ καὶ τὴν ἄκρατον ἐπαγωγὴν δὲν ἐπιδοκιμάζει ὅλως. Θεωρεῖ μὲν κυρίαν μέθοδον τῆς φιλοσοφίας, ὡς καὶ πάσης ἐπιστήμης, τὴν ἐπαγωγὴν, καθ' ἣν αὕτη ὁρμᾶται ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας καὶ τῶν πορισμάτων τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν, δὲν θεωρεῖ δὲ ξένην πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν παραγωγὴν, καὶ μάλιστα ὅταν αὕτη ἐπεξεργάζεται περαιτέρω τὴν γνῶσιν καὶ εἰσάγῃ τὰς γενικὰς περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου ὑποθέσεις καὶ θεωρίας (¹). Γνωριμώτατα εἶναι ὅσα εἶπεν ἐν τῷ εἰσιτηρίῳ τοῦ λόγου· «Καθ' ἡμᾶς ἡ φιλοσοφία, κυρίως εἰπεῖν, εἶναι περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρία. Ἴχει δὲ πρὸς τὰς ἐμπειρικὰς ἐπιστήμας ἡ φιλοσοφία σχέσιν τὴν ἑξῆς. Ἰκελῶν ἐκάστη μοῖραν μόνον τοῦ ἐπιστητοῦ ἐξετάζει καὶ παρασκευάζει τῆς φιλοσοφίας τὸ ἔργον διὰ τῶν γενικωτέρων ζητημάτων, ἅτινα ἐν αὐταῖς ἀνακύπτουσιν, αὕτη δὲ τὸ σύνολον τῶν ἐπιστημονικῶν πορισμάτων ἐλέγχουσα πειρᾶται νὰ ἀπαλλάσῃ τῶν ἀντιφάσεων καὶ συνδέῃ αὐτὰ εἰς ἑναρμόνιον ὅλον. Καὶ οὕτω γίνεται ἡ φιλοσοφία ἡ κορωνὴ καὶ ὁ θριγκὸς ἐν τῷ συστήματι τῶν ἐπιστημῶν, οὐδὲ θὰ παύσῃ οὔσα ἐπιστήμη αὐτοτελής, ἐφ' ὅσον ἡ πρὸς ἐνότητα τῶν γνώσεων ὁρμὴ θὰ ὑπάρχῃ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει. Κοινὸν πρὸς τὰς ἐπὶ μέρους ἐπιστήμας ἡ οὕτω νοουμένη φιλοσοφία ἔχει τὸ μὲν ὅτι κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἐξετάζει τὸ ὄν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς μυθολογικὰς καὶ τὰς ποιητικὰς θεωρίας, αἵτινες στηρίζονται ἐπὶ τῆς φαντασίας καὶ τοῦ συναισθήματος, τὸ δὲ ὅτι τῆς αὐτῆς καὶ ἐκεῖναι μεθόδου ποιεῖται χρῆσιν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐν τοῖς πρότερον χρόνοις πλεῖστοι τῶν φιλοσόφων, μάλιστα δὲ οἱ κορυφαῖοι τῆς ρομαντικῆς κληθείσης σχολῆς, ὁ Fichte καὶ ὁ Schelling καὶ ὁ Ἐγκελος, τὴν φιλοσοφίαν ἐθεώρουν ἀφεταιρίαν τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν καὶ a priori, οἶονεὶ διὰ τινος ἔνοράσεως καὶ ἀμέσου ἐποπτείας, ἐζήτουν νὰ εὔρωσι τὰς ἀληθείας τὰς φιλοσοφικὰς, κατεφρόνουν δὲ πάντων τῶν ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας ἐρειδομένων. Ὁ Fichte ἐδίδαξεν, ὅτι ἐν τῇ ζητῆσει τῆς ἀληθείας ἡ ψυχὴ διανόησις ἀνάγκη νὰ ἡγῆται, ἐν τέλει δὲ μόνον νὰ ἐξετάζεται ἡ ἐμπειρία, ἂν συμφωνῇ πρὸς τὴν οὕτω κατὰ θεωρίαν εὔρεθεισαν ἀλήθειαν. Πολλῶν μείζονα ἐπὶ τὴν μέθοδον ταύτην πεποίθησιν ἐδείκνυεν ὁ Schelling, ὅστις τέλεον ἀπέκρουε τὴν ἐμπειρίαν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἐγκελος τὴν ἐμπειρικὴν πολλῶν κατωτέραν ἐνόμιζε τῆς θεωρητικῆς ἐξετάσεως τῶν ὄντων. Ἐντεῦθεν δὲ τὰ φαν-

(¹) Αὐτόθι, σελ. 24 κ. ἐξ.

τασιώδη λογικά κατασκευάσματα τῆς ρωμαντικῆς σχολῆς καὶ ὁ δογματικὸς χαρακτήρ, οὗ τὴν ἀτοπίαν εἶχεν ἤδη ἐλέγξει ἡ ἀγγλικὴ φιλοσοφία διὰ τοῦ Λοκίου καὶ ἡ γερμανικὴ διὰ τοῦ Καντίου, καὶ ἡ καταφρόνησις τῆς τοιαύτης φιλοσοφίας ὑπὸ τῶν ἐμπειρικῶν. Τανῦν εἶναι πάντῃ διάφορα τὰ πράγματα. Ἡ ὀρθῶς νοουμένη φιλοσοφία δὲν εἶναι πλέον ἢ αἰθεροβάμων τοῦ Ἀπολύτου ἰέρεια, οὐδὲ φέρεται ἐπὶ πτερυγῶν ἀνέμων, οὐδὲ πειράται νὰ κτίξῃ νεφελοκοκυγίας, ἀλλ' ὀρμᾶται ἀπὸ τῶν δεδομένων τῆς ἐμπειρίας καὶ τὴν περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρίαν κατασκευάζει στηριζομένη ἐπὶ τῶν πορισμάτων τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν, αἵτινες μέθοδον ἔχουσι τὴν παρατήρησιν καὶ τὸ πείραμα, τοὺς ἀσφαλεῖς γνώμονας τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Τοῦ κυρίως συλλογισμοῦ ἐν τῇ περαιτέρῳ ἐπεξεργασίᾳ περισκεμμένην ποιεῖται χρῆσιν, ὡς καὶ αἱ ἐπὶ μέρους ἐπιστῆμαι, ὑποθέσεις δὲ εἰσάγει, ἅπου ἀποδείξεις ἐνόμιζον ὅτι παρεῖχον οἱ εἰρημένοι σοφοί» (1).

Καὶ τὴν ὀφείλειαν δὲ τὴν ἀπὸ τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας προερχομένην θαιμασίως παρέστησεν ὁ Βορέας ἐν τῇ Ἰεῖσαγωγῇ αὐτοῦ, ὡσαύτως δὲ τὴν παλαιόθεν ἀνακύψασαν ἀνάγκην τῆς φιλοσοφικῆς στοιχειώσεως πάντων τῶν ἀνθρώπων, μάλιστα δὲ τῶν ἐπιστημόνων. «Ἡ φιλοσοφία», εἶπε, «καὶ ἐν τῇ εὐρυτέρῃ ἐννοίᾳ, καθ' ἣν περιλαμβάνει καὶ τὰς λεγομένας εἰδικὰς φιλοσοφικὰς ἐπιστήμας, αἵτινες δὲν ἀπεσχονίσθησαν ἀκόμη ὅλως ἀπ' αὐτῆς, καὶ πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῇ στενωτέρῃ, ἐν ᾗ νοεῖται ὡς ἐπιστήμη γενικωτάτη σπουδάζουσα νὰ δημιουργήσῃ ἐνιαίαν περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρίαν, πλεῖστον συντελεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἐξύψωσιν τοῦ βίου. Οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ κτῆμα ὑπάρχει τιμωτέρον εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες ἀσβεστον τὸν πόθον τῆς ἀληθείας φέρουσιν ἐν ἑαυτοῖς, παρὰ τὸ νὰ γνωρίσωσι τῶν ὄντων τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος. Ταύτην δὲ τὴν γνῶσιν εἶπερ τις καὶ ἄλλη ἐπιστήμη θηρεύει ἢ φιλοσοφία. Ἐὰν μὴ κατορθώσῃ ἡ φιλοσοφία νὰ λύῃ τῆς αἰωνίας Σφιγγὸς τὰ μεγάλα αἰνίγματα τοῦλάχιστον δεικνύει τὸν δρόμον, ὃν ὁ ἄνθρωπος ἠκολούθησε μέχρι τοῦδε ἐν τῇ ἐρεῦνῃ τῶν ἀνωτάτων προβλημάτων τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου, καὶ οὐδέποτε παύεται παρορμῶσα ἐπὶ τὴν δαιμονίαν ταύτην ζήτησιν, ἧς αἱ Σειρήνες θέλγουσιν αὐτόχρημα καὶ γοητεύουσι τὰς ψυχὰς τὰς ὑπερεχούσας.

Ἄλλ' οὐχὶ τοῦτο μόνον τὸ πολυτιμώτατον δῶρον παρέχει ἡ φιλοσοφία. Ἡ ἱστορία περιφανῶς δεικνύει πόσῃν αἱ φιλοσοφικαὶ δόξαι ἐκάστου λαοῦ καὶ ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ αὐτοῦ ἀνάπτυξις ἔχουσιν

(1) Θεοφίλου Βορέα, Ἀνάλεκτα, 1, 1987, σελ. 69 κ. ἐξ.

ἐν ἐκάστη περιόδῳ ἐπ' ἀλλήλας ροπὴν. Ἡ θρησκεία, ἡ ἐπιστήμη, ἡ τέχνη, τὰ ἥθη, οἱ πολιτικοὶ θεσμοὶ εἶναι ἀπαύγασμα καὶ χαρακτήρ τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως. Ἄλλ' ἐν τοῖς μάλιστα φωτίζει καὶ προάγει ἡ φιλοσοφία τὸν ἠθικὸν βίον τῶν ἀνθρώπων. Λεῖ ἠθικαὶ ἰδέαι, ἃς ἡ περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρία παρέχει, ἂν μάλιστα ἐνισχύωνται ὑπὸ συναισθήματος γενναίου, δὲν μένουσιν ἀδρανεῖς καὶ ἀκίνητοι ἐν τῇ ἀνθρώπινῃ συνειδήσει, ἀλλὰ ζῶσιν ἐν αὐτῇ καὶ ὡς σταθεροὶ κανόνες καθιστῶσι τοὺς ἔχοντας αὐτὰς χαρακτῆρας καὶ ἄγουσιν εἰς πράξεις ἀγαθὰς. Καὶ ὅσῳ ὑψηλότεραι καὶ εὐγενέστεραι εἶναι αἱ ἰδέαι, τοσοῦτω σεμνότερος καὶ θειότερος ἀποβαίνει ὁ βίος πρὸς ταύτας ρυθμιζόμενος. Καὶ ὡς ἐν κεφαλαίῳ θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ ἐπιστήμη, ἣτις καθιστᾷ μὲν τὸν ἀνθρώπον ἱκανὸν ἀπὸ ὑψηλότερας περιοπῆς νὰ ἐξετάζῃ τὰ πράγματα καὶ ζητῇ πανταχοῦ τοὺς ἐσχάτους αὐτῶν λόγους, καταλύει δὲ τῶν μυθολογικῶν καὶ φανταστικῶν περὶ κόσμου θεωριῶν τὰ εἰδωλα καὶ ἀποσκορακίζει τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ καθαίρει τὰς περὶ τοῦ θείου ἰδέας καὶ ἐλέγχει τὰς πλάνας τὰς κοινωνικάς· πρὸς δὲ τούτοις ἀνυφοῖ τὸ ἠθικὸν τῶν ἀνθρώπων φρόνημα καὶ ριπίζει τὰ ὑψηλὰ ἰδεώδη καὶ χαλκεύει χαρακτῆρας καὶ ἀναδεικνύει τοὺς ἥρωας τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ καθήκοντος. Καὶ τοῦ καλοῦ δὲ προάγει τὴν ἀντίληψιν ἡ φιλοσοφία καὶ τὴν τέχνην ἐξευγενίζει. Καὶ ἐνὶ λόγῳ, ὅσῳ μᾶλλον ὁ ἥλιος τῆς φιλοσοφίας φωτίζει καὶ θερμαίνει, ἐπὶ τοσοῦτον ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων προάγεται καὶ ἀναδίδουσι καὶ ἀκμάζουσι καὶ μεγαλουργοῦσιν αἱ κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀρεταί. Καὶ εἶναι πρόδηλον, διατί ἡ ἐπιστήμη αὕτη ὕμνήθη ἀνέκαθεν ὡς ἡ θειοτάτη καὶ τιμιωτάτη τῶν ἐπιστημῶν»⁽¹⁾.

Καὶ ἐν τῇ ὑποτυπώσει δὲ τοῦ περιεχομένου τῆς φιλοσοφίας ἀκολουθεῖ ἰδίαν ὁδὸν ὁ Βορέας. Ἀποκλείει ἀπ' αὐτῆς τὴν Θεωρίαν τῆς γνώσεως καὶ τὴν Λογικὴν, ἃς ἐπιστήμας θεωρεῖ, ὡς ἐλέχθη, προπαιδείαν τῆς φιλοσοφίας, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν⁽²⁾. Τὴν δὲ φιλοσοφίαν διακρίνει εἰς γενικὴν καὶ εἰδικήν. Καὶ τὴν μὲν γενικὴν ὀνομάζει καὶ *πρώτην φιλοσοφίαν*, μεταχειριζόμενος τοῦ Ἀριστοτέλους τὸν ὄρον, καὶ *ὄντολογία*, τὴν δὲ εἰδικὴν ὑποδιαίρει εἰς *φιλοσοφίαν τῆς φύσεως* καὶ *φιλοσοφίαν τοῦ πνεύματος*, εἰς ἣν ὑπάγει τὴν *φιλοσοφίαν*

(1) *Θεοφίλου Βορέα*, Ἀκαδημεικά, 3, Εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν, 1985, σελ. 28 κ. ἐξ. — Τῆς φιλοσοφίας ἡ ὑπόθεσις, Λόγος εἰσιτήριος, 1918. — Ἀνάλεκτα, 1, 1987, σελ. 72 κ. ἐξ. — Ἡ φιλοσοφία ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, 1915. — Ἀνάλεκτα, 2, 1989, σελ. 34 κ. ἐξ.

(2) Ἀκαδημεικά, 3, 1985, σελ. 42. Πρβλ. καὶ Ἀκαδημεικά, 1, 1982, σελ. 1, 6 κ. ἄ.

τῆς ψυχῆς καὶ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ιστορίας καὶ τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ καλοῦ καὶ τῆς θρησκείας (¹).

Τὰ δὲ προβλήματα τὰ ἐν ταῖς ἐπιστήμαις ταύταις περιεχόμενα ὡς ἐξῆς καθορίζει. Τί εἶναι ὁ κόσμος καὶ ἡ οὐσία, ἐξ ἧς γίνονται ὅσα ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῷ; Ὑπάρχει πνεῦμα τῆς ὕλης διάφορον; Κατ' ἀνάγκην ἢ κατὰ σκοπὸν λειτουργοῦνται τὰ ἐν τῷ κόσμῳ; Πόθεν ἡ ζωὴ καὶ πῶς συντελεῖται ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς; Τί εἶναι ἡ ψυχὴ; Ὑπάρχει ζωὴ ἐπέκεινα τοῦ τάφου; Εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἐλεύθερος ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ; Ποῖα ἐγένετο ἡ πρώτη ἀρχὴ τοῦ κοινωνικοῦ βίου, πῶς δὲ συνέστησαν αἱ πρῶται πολιτεῖαι; Τίς ἡ ἀξία τῶν προτεινομένων κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων; Τί εἶναι καὶ πῶς ἀναπτύσσεται τὸ δίκαιον; Πῶς ἀνελίσσεται καὶ τίνα τὰ ἰδεώδη, κατ' ἃ προσηκείναι νὰ διακοσμηθῆται ὁ βίος; Εἶναι ἔμφροτος ἢ ἐκ τῆς ἐμπειρίας γεννᾶται καὶ προάγεται ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ καλαισθητικὴ καὶ ἡ θρησκευτικὴ συνείδησις; Ὑπάρχει δύναμις λογικὴ ὑπερκόσμιος διέπουσα τὸ σύμπαν, ὅπως αἱ θρησκείαι ἐκ χρόνων παλαιωτάτων εἰσηγοῦνται καὶ τείνει νὰ ἀποδέχεται ἡ κοινὴ ἀνθρωπίνη ἀντίληψις; (²).

Ἴνα δὲ φανῆ καὶ ἐνταῦθα ἡ ἀκρίβεια, μετ' ἧς ὁ Βορέας πραγματεύεται ταῦτα τὰ ζητήματα, ἄς ἐπιτραπῆ νὰ ἔλθωμεν καὶ εἰς βραχυτάτην ἀνάλυσιν τούτων.

Ἐν τῷ κυρίῳ προβλήματι τῆς πρώτης φιλοσοφίας, τῷ περὶ τῆς φύσεως τοῦ ὄντος διὰ μακρῶν ἐξετάζει ὁ Βορέας τὰ κατὰ τὰς μεγάλας σχολάς, παραθέτει δὲ τὰς γνώμας τῶν ἐπιφανῶν διασωτῶν τῶν σχολῶν τούτων, δῆλον ὅτι τοῦ δυϊσμοῦ, ἀπὸ τοῦ Ἀναξαγόρου μέχρι τῶν δυϊστῶν τῶν ἐσχάτων πρὸς ἡμᾶς χρόνων, καὶ τοῦ ἐνισμοῦ, ἥτοι τοῦ ὕλισμοῦ, ἀπὸ τοῦ Δημοκρίτου μέχρι τοῦ Πασκελ καὶ ὅσοι ἄλλοι, τοῦ ἰδανισμοῦ, ἀπὸ τοῦ Πλωτίνου μέχρι τοῦ Ἐγέλου καὶ τοῦ Bergson, τῆς ταυτότητος, ἀπὸ τοῦ Ἰρακλείου καὶ τοῦ Ξενοφάνους μέχρι τοῦ Σπινόζα καὶ τῶν ἄλλων νεωτέρων ὀπαδῶν αὐτῆς. Ὁμολογεῖ δὲ ὅτι τὸ περὶ οὗτοῦ ὁ λόγος πρόβλημα, ὅπως τὰ ἀνώτατα φιλοσοφικὰ ζητήματα καθόλου, ἀνήκει εἰς τὰς διαρκεῖς ὑποθέσεις καὶ ἀντιφέρεται πρὸς τοὺς ἐπιχειροῦντας προχείρως καὶ ἀταλαιπώρως νὰ παρέχωσιν εἰς αὐτὸ οἰανδήποτε λύσιν (³).

Ἐπίσης διὰ μακρῶν ἀνιχνεύει ὁ Βορέας τῆς κοσμολογίας τὰ ἀνώτατα προβλήματα, ἐν οἷς ὁ λόγος περὶ τῆς συστάσεως καὶ τῆς λειτουργ-

(¹) Ἀκαδημικά, 3, σελ. 42.

(²) Αὐτόθι, ἐν τῷ προλόγῳ.

(³) Αὐτόθι, σελ. 155 κ. ἐξ.

γίας τοῦ κόσμου. Ἐπεξερχόμενος δὲ τὰ κατὰ τὴν αἰτιοκρατικὴν θεωρίαν, καθ' ἣν τὰ πάντα συμβαίνουσιν ἐν τῷ κόσμῳ κατὰ ποιητικὰ μόνον αἷτια καὶ τινὰ ἀδήριτον ἀνάγκην, καὶ τὰ κατὰ τὴν τελολογικὴν θεωρίαν, ἣτις τὰ τελικὰ μάλιστα αἷτια καὶ τὴν σκοπιμότητα γεραίρει, ὡς ἐξῆς ἀποκρούει τὰς ἄκρας ἀτοπίας. «Ὅτι οὐδὲν γίνεται ἄνευ αἷτίας, ἐλέγχει ἢ ἐπιστημονικὴ ζήτησις, ἣτις ἀνιχνεύει τῶν πραγμάτων τοὺς λόγους. Καὶ ὅσα συμβαίνουσιν ἐν τῇ φύσει καὶ συνεπιάγονται παντοίας καταστροφάς, μόνον οἱ ἐκ προκατειλημμένης κρίνοντες γνώμης δύναται νὰ θεωρῶσιν ὡς ἔργα προνοίας καὶ σκοπιμότητος. Λιὰ τοῦτο δὲ καὶ πολλαπλαῖ ἀπόπειραι ἐκείνων, οἵτινες ἐκ παλαιοῦ ἐσπούδασαν νὰ παραστήσωσι πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ ὡς καλὰ ἴσιν καὶ δικαιολογήσωσι τὸ ἐν τῷ κόσμῳ κακὸν ὡς σκιὰν μόνον συντείνουσιν εἰς τὴν ἁρμονίαν τῆς εἰκόνης τοῦ ὕλου, ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος μέχρι τῶν Στωϊκῶν καὶ ἀπὸ τούτων μέχρι τοῦ Λειβνιτίου καὶ τῶν ἄλλων ὑπεραισιδόξων, ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν ἐναντίων ἢ ὡς ματαιοσχολαίαι ἢ ὡς ἀγαθαὶ προθέσεις στηρίζουσαι τοὺς ἀνθρώπους ἐν τῇ πίστει καὶ ἄγουσαι αὐτοὺς ἐπὶ τὴν πρᾶξιν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἄλλ' ἰσχυροὶ εἶναι καὶ τῶν ὀπαδῶν τῆς σκοπιμότητος οἱ λόγοι. Ὅτι ἢ τυφλὴ καὶ ἄλογος κίνησις οὐδὲν ἀξιόλογον καὶ χρήσιμον δύναται νὰ παραγάγῃ καὶ ὅτι τὰ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἐν τοῖς ἐπὶ μέρος ἐμφανίζουσι σκοποὺς καὶ ἐν τῷ συνόλῳ τελνοῦσι πρὸς τι τέλος, εἶναι ἐπιχείρημα, ὅπερ δὲν δύναται εὐχερῶς νὰ ἀποκρούσῃ ἢ ἀνθρωπίνῃ διάνοια. Φαίνεται δὲ ἡ σκόπιμος αὕτη κίνησις καὶ ἐν τῇ ἀψύχῳ φύσει καὶ ἐν τῇ ὀργανικῇ πολλῶν μᾶλλον καὶ τῇ λογικῇ. Τὰ ἄτομα ἀσκόπως καὶ αὐτομάτως κινούμενα καὶ ἐνούμενα ἀποτελοῦσι τὰ ὄντα; Τὰ οὐράνια σώματα εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε δημιουργοῦνται καὶ κινοῦνται ἐν ἁρμονίᾳ ἐντὸς τοῦ ἀπείρου χώρου; Λί σκέψεις αὗται ὀρθοῦνται ἐν τῇ συνειδήσει παντὸς ἀνθρώπου καὶ εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἐρευνητοῦ ἀνακύπτει ἐκάστοτε ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος λόγος, καθ' ὃν τόσον εἶναι δυνατὸν ἀπὸ τῶν αὐτομάτως καὶ ἀσκόπως φερομένων ἀτόμων νὰ δημιουργηθῇ καὶ κινῆται μετὰ τοσαύτης ἁρμονίας τὸ σύμπαν, ὅσον θὰ ἦτο δυνατὸν ἐκ τῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν ἀναρριπτομένων νὰ προκύψωσι τοῦ Ὅμηρου τὰ ἔπη. Καὶ εἶναι εὐδηλον, διατί καὶ ἡ ἀκριβεστέρα ἐπιστημονικὴ παρατήρησις καὶ ἡ μελέτη τῶν οὐρανῶν ἤγαγε τοὺς μεγάλους σοφοὺς νὰ ἀναζητήσωσιν ἐν τῇ φύσει τὰ ἴχνη νοῦ καὶ λόγου δημιουργικοῦ, ἀπὸ τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ τοῦ Πλάτωνος μέχρι τοῦ Νεύτωνος, ὅστις ὁμολόγει ὅτι ἐξετάζων τὸ σύμπαν ἀνεκάλυπτε πανταχοῦ τὰ βήματα ὑπερτάτης δυνάμεως, καὶ ὅσοι ἄλλοι ἀνεκήρυξαν ὅτι ἐν τῇ φύσει εὔρον τὸν θεόν. Πολλῶν μείζων εἶναι ἡ σκοπιμότης, ἣτις παρατηρεῖται ἐν τῷ ὄργα-

νικῶ κόσμῳ. Θαυμάσται εἶναι πᾶσαι αἱ ζωικαὶ λειτουργίαι αἱ συντείνουσαι εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ γένους, ὡσαύτως δὲ ἡ σκοπιμότης ἢ παρατηρουμένη ἐν τῇ λογικῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ μόνον τῶν αἰσθήσεων ἢ κατασκευῆ, τῆς ὁράσεως, τῆς ἀκοῆς, τῶν ἄλλων, προκαλεῖ ἀληθῆ κατάληξιν. Καὶ εἶναι εὐεξήγητον διατὶ ὁ Ἄριστοτέλης ἐν τῷ «Περὶ ζῴων μορίων» συγγράμματι αὐτοῦ τοὺς λόγους τῆς διατάξεως καὶ τῆς λειτουργίας τῶν ὀργάνων ἐκάστων ἀνιχνεύων καταλήγει ἐκάστοτε εἰς τὴν παρατήρησιν ὅτι «ἡ φύσις οὐδὲν μάτην ποιεῖ» καὶ διατὶ εἰς τὰ περὶ ἐντελεχείας διδάγματα αὐτοῦ πλεῖστοι ἠκολούθησαν, ἀπὸ τῶν Στωικῶν μέχρι τοῦ Λειβνιτίου καὶ ἀπὸ τούτου μέχρι τῶν σοφῶν τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Τούτων δὲ πάντων ἕνεκα αἱ ἄκραι θεωρίαι καὶ ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ δὲν θεωροῦνται εὐστοχοί» (¹).

Καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον διεξέρχεται ὁ Βορέας καὶ τὰ προβλήματα τῆς βιολογίας, ἐνθα ἐξετάζονται τὰ κατὰ τὴν φύσιν τῆς ζωῆς καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς καὶ τὴν ἀνέλιξιν τῶν ὀργανισμῶν. Παραλαμβάνουσιν ἐν τῷ πρώτῳ ζητήματι τῶν βιολογικῶν μηχανικῶν αἱ θεωρίαι, καθ' οὓς ἡ ζωὴ εἶναι φαινόμενον φυσικόν, οἷα τὰ τῆς ἀνοργάνου φύσεως, γεννᾶται δὲ αὐτομάτως ἡ ζωὴ καὶ ἀνελλίσσεται ἀπὸ τῶν ἀτελεστάτων μορφῶν μέχρι τῶν τελειοτάτων κατὰ νόμους φυσικούς. Ἀκολουθοῦσι δὲ οἱ ὀπαδοὶ τῆς ζωτικῆς θεωρίας, καθ' οὓς ἡ ζωὴ προέρχεται ἀπὸ τινος ἰδιαζούσης ἀρχῆς ὑπαρχούσης ἐν τοῖς ὀργανισμοῖς, ἀπὸ τοῦ Ἱερρακλείτου καὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἄριστοτέλους, ὅστις εἰσήγαγε τὴν θεωρίαν τῆς προδιατεταγμένης ἀρμονίας καὶ τῆς ὀλότητος καὶ τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ἐντελεχείας, καὶ τῶν ἔπειτα, ἀπὸ τῶν Στωικῶν καὶ τῶν Νέων Πλατωνικῶν, οἵτινες εἰσήγαγον τοὺς σπερματικούς λόγους, μέχρι τοῦ Κοϊνκο, ὅστις ὁμίλησε περὶ δεσποζουσῶν ἀρχῶν, αἵτινες ἐνοικοῦσιν ἐν τοῖς ὀργανισμοῖς καὶ διέπουν τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν, ἔτι δὲ τοῦ Driesch, ὅστις ἀνενέωσε τὴν ἐντελέχειαν τοῦ Ἄριστοτέλους καὶ ὠνόμασε ψυχοειδὲς ζωτικὴν τινὰ ἀρχὴν ἐνυπάρχουσαν κατ' αὐτὸν ἐν τῇ ὕλῃ καὶ ρυθμίζουσαν τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς.

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ζητήματι παρατίθενται αἱ ἀμφισβητήσεις τῶν δημιουργικῶν καὶ τῶν ὀπαδῶν τῆς αὐτομάτου γενέσεως, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ αἱ διαφοραὶ τῶν δημιουργικῶν καὶ τῶν ἀνελικτικῶν. Διὰ πάντων δὲ τῶν ζητημάτων τούτων διήκει φωτεινὴ τοῦ συγγραφέως ἡ κρίσις (²).

(¹) Θεοφίλου Βορέα, Ἀκαδημεικά, 3, Εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν, 1985, σελ. 202 κ. ἔξ.

(²) Αὐτόθι, σελ. 211 κ. ἔξ., 218 κ. ἔξ., 225 κ. ἔξ.

Κατ' οὐδὲν ὑπολείπεται τὸ δεύτερον μέρος τῆς εἰδικῆς φιλοσοφίας, τὸ περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ πνεύματος.

Ἐν τῇ ἐρεύνη τῶν προβλημάτων τῶν περὶ τῆς ψυχῆς δεικνύει ὁ Βορέας τὰς θεωρίας τὰς ἐνταῦθα κρατούσας καὶ τὰς δυσχερείας, ἃς ἐμφανίζει τῶν προβλημάτων τούτων ἢ λύσις. Τὰ περὶ τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς ἐνέχουσιν ὅσας καὶ τὰ περὶ τῆς φύσεως τοῦ ὄντος δυσχερείας· ὡσαύτως δὲ τὰ περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ἧτις οὔτε ἄλλως οὔτε ἐκ συλλογισμῶν ἀποδεικνύεται οὔτε ἐκ τῶν ἀνεξελέγκτων καὶ πολλαχῶς σφραλερῶν πορισμάτων τῆς λεγομένης παραψυχολογίας, ἣν ὁ Βορέας ἀποσχοινίζει ἀπὸ τῆς αὐστηρᾶς ἐπιστήμης (¹).

Ἐν τῷ περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, ὁ Βορέας τὴν μέσην ἀποδέχεται λύσιν, τὴν τῆς σχετικῆς ἐλευθερίας, ἣν κατὰ ἴδιον τρόπον σπουδάζει νὰ κατοχυρώσῃ (²).

Σύμμετρα δὲ εἶναι καὶ ὅσα περὶ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ δικαίου λέγει, ἔτι δὲ περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ καλοῦ καὶ τῆς θρησκείας.

Ἄλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ μακρὸν ἔτι κατατείνωμεν τὸν λόγον, ἐλαχίστας ἀναγράφομεν ἐκ τῶν παμπόλλων γνωμῶν, ὅσας ὁ Βορέας ἐκφέρει ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν προβλημάτων τῶν εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς φιλοσοφίας ἀναφερομένων.

Ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τῆς κοινωνίας τὰ περὶ τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων πραγματευόμενος τὴν μετριωτέραν ἀσπάζεται θεωρίαν. Ἴδου τί λέγει· «Διτταὶ εἶναι αἱ ἀπόψεις, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐξετείζονται αἱ κοινωνικαὶ μεταρρυθμίσεις, ἢ ἠθικῆ, δῆλα δὴ εἰάν αἱ μεταρρυθμίσεις αὗται ἐφαρμοζόμεναι δύνανται νὰ προάγῃσι τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν, καὶ ἢ ψυχολογική, ἧτοι εἰάν αἱ μεταρρυθμίσεις εἶναι σύμφωνοι πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Ἐν τῷ πρώτῳ ζητήματι, εἰάν εἶναι ἠθικῆ ἢ ἐπιδιωκομένη μεταρρυθμίσις, οὐδεμία δύναται νὰ ἐμφιλοχωρήσῃ ἀμφισβήτησις. Ὅτι ἢ ἄνισος κατανομιὴ τῶν ἀγαθῶν καὶ ἄλλα κακὰ λυμαίνονται τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, ὧν ἢ ἄριστος θὰ ἦτο μέγιστη εὐεργεσία τῆς ἀνθρωπότητος, εἶναι καταρανές. Καὶ εἶναι εὐεξήγητον διατί ἐνθουσιῶσιν οἱ πολλοὶ καὶ τάσσονται ὑπὲρ τῶν διδαγμάτων τῶν κοινωνιστῶν, οἵτινες καὶ ὑπερβολικώτερον περιγράφουσι τὴν ἐν τῇ μελλούσῃ κοινωνίᾳ μακαριότητα τῶν ἀνθρώπων. Τρεῖς ὥρας μόνον κατὰ τὸν Bebel θὰ ἐργάζεται ἕκαστος ἐνταῦθα, ὁ δὲ λοιπὸς χρόνος θὰ διατίθεται εἰς μόρφωσιν καὶ ἀπόλαυσιν. Τὰ παιδιά κατὰ τὰ δύο πρῶτα

(¹) Ἀκαδημικά, 2, Ψυχολογία, 1933, σελ. 428 κ. ἐξ., 435 κ. ἐξ.

(²) Ἀκαδημικά, 3, Εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν, 1935, σελ. 259 κ. ἐξ. Πρὸς βλ. καὶ 2, Ψυχολογία, 1933, σελ. 372 κ. ἐξ.

ἔτη θὰ τρέφονται ὑπὸ τῆς μητρὸς ἐχούσης πάντα τὰ πρὸς τοῦτο πρόσφορα μέσα, ἔπειτα δὲ θὰ ἄγωνται εἰς τοὺς παιδικοὺς κήπους καὶ τὰ σχολεῖα καὶ τὰς ἀκαδημίας τῆς Κοινότητος καὶ θὰ παιδεύονται εἰς τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας. Ἀπαίδευτος οὐδὲ εἷς θὰ ὑπάρχη ἐν τῇ κοινότητι ταύτῃ, ἥτις ἀπείρους θὰ περιλαμβάνῃ λογίους καὶ καλλιτέχνας, κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας ἀσχολημένους εἰς τὰς μελέτας αὐτῶν. Ἄλλὰ καὶ αἱ χειρωνακτικαὶ ἐργασίαι θὰ γίνονται ἐν τῷ μέλλοντι εὐχερέστατα ἐκτελούμεναι διὰ τελειοτάτων μηχανῶν. Καὶ τὰ ἐργαστήρια δὲ πάντα μεγάλα θὰ εἶναι καὶ εὐάερα καὶ εὐήλια καὶ κάλλιστα κεκοσμημένα, ὥστε ἀνέτως νὰ γίνηται ἡ ἐργασία ἐν αὐτοῖς. Καὶ ἡ ὅλη δὲ χώρα θὰ εἶναι κατάφυτος καὶ θὰ ὑδρεύηται κατὰ τὰς ὑποδείξεις τῆς ἐπιστήμης, ὅπου δὲ σήμερον τὰ ζῶα μόλις εὐρίσκουσι τροφήν καὶ φθισιῶντα δένδρα ὑψοῦσι τὰς κορυφάς, ἀφθονος θὰ ἀκμάζη φυτεία, ἥτις καὶ πλοῦτον θὰ παρέχῃ καὶ ἀπόλαυσιν· ἐπίγειος παράδεισος θὰ εἶναι ἡ ὅλη χώρα, κήπος τῆς Ἰδέμ. Οἱ δὲ ἄνθρωποι, οἵτινες ζῶσι σήμερον σεσωρευμένοι κατὰ τὰς πόλεις, θὰ ἔρχονται τότε εἰς τὰς ἐξοχάς, ὅπου ὄχι μόνον τὴν ἐκ τῆς φύσεως ἀπόλαυσιν θὰ ἔχωσιν, ἀλλὰ καὶ ἀναγνωστήρια πανταχοῦ θὰ εὐρίσκωσι καὶ βιβλιοθήκας καὶ θὰ ἀκούωσι διαλέξεις· καὶ γυμναστήρια δὲ θὰ ὑπάρχωσι καὶ θέατρα καὶ ᾠδεῖα καὶ μουσεῖα καὶ πᾶν ὅ,τι συντελεῖ εἰς τὸν βίον. Ἡ ὀκνηρία δὲν θὰ ἔχῃ χώραν ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ κοινότητι· καὶ οἱ κλέπτει δὲ θὰ ἐκλίπωσι μὴ ὑπαρχούσης πλέον ἰδιωτικῆς περιουσίας· καὶ ἡ ἀπάτη καὶ ἡ κιβδηλεία καὶ ὁ ἄλλος τῆς κακίας θίασος θὰ ἀφανισθῶσιν ἀπ' αὐτῆς.

Τίς δὲν θὰ ἐπόθει νὰ μετέχῃ κοινότητος τοιαύτης, ἥτις οὐδὲν θὰ διέφερε τῶν Ἰλλυσίων, «ἐνθα ἀφθονοὶ μὲν ὄρου παγκάρπου γονῆς βρύουσι, πηγαὶ δὲ ὑδάτων καθαρῶν ρέουσι, πυντοῖοι δὲ λειμῶνες ἀνθεσι ποικίλοις ἐαριζόμενοι, διατριβαὶ δὲ φιλοσόφων καὶ θέατρα ποιητῶν καὶ κύκλιοι χοροὶ καὶ μουσικὰ ἀκούσματα, συμπόσιά τε εὐμελῆ καὶ εἰλαπῖναι αὐτοχορήγητοι, καὶ ἀκήρατος ἀλυπία καὶ ἠδεῖα δίαιτα· οὔτε γὰρ χεῖμα σφοδρὸν οὔτε θάλλπος ἐγγίγνεται, ἀλλ' εὐκρατος ἀῆρ χεῖται ἀταλαῖς ἡλίου ἀκτῖσιν ἀνακιρνάμενος» (Ψ. Πλατ. Ἄξιολχος, 371 C κ. ἔξ.);

Ἐρχόμεθα ἐπὶ τὸ δεύτερον ζήτημα. Εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπιδιωκομένη μεταρρύθμισις; Εἰς τὸν ἄκρον κοινωτισμὸν ἀντετάχθη ἀνέκαθεν ὅτι παραγνώριζει τοὺς ἄνθρωπους, ἐφ' οἷς ἀναπτύσσεται ὁ βίος. Ἐκ φύσεως εἶναι οἱ ἄνθρωποι ἀνισοί, καὶ κατὰ τὴν σωματικὴν ρώμην διαφέροντες ἀλλήλων καὶ κατὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ κατὰ τὴν βούλησιν καὶ κατὰ τὴν πρὸς πρόοδον δριμύνην. Ἐπὶ τῆς ἀνισότητος δὲ ταύτης τῶν ἀνθρώπων στηρίζεται καὶ ἡ κοινωνικὴ ἀνισότης. Διὰ τοῦτο δέ, καὶ ἂν ὑποθέ-

σωμεν ὅτι εἴτε δι' ἀνατροπῆς εἴτε ἄλλως ἤθελε δυνηθῆ ποτε νὰ ἐφαρμοσθῆ ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ ἄκρου κοινωνισμοῦ τὸ πρόγραμμα, πάλιν ἡ ἀνθρωπότης θὰ ἤρχετο καὶ δὴ ταχέως ἐπὶ τὴν ἀνισότητα τὴν κοινωνικήν. Ἐλέχθη δ' ἐν ἄλλοις πολλοῖς καὶ τοῦτο, ὅτι, ἐὰν κατωρθεῖτο ἡ ὑπὸ τῶν ἄκρων κοινωνιστῶν ἐπιδιωκομένη μεταρρυθμισίς, αἱ φίλαυτοι ὄρμαί, αἵτινες τανῦν συντελοῦσιν εἰς τὴν πρόοδον καὶ ἄγουσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν φιλοπονίαν καὶ τὴν δημιουργίαν τῶν ἀγαθῶν θὰ ἐξησθενοῦντο κατὰ μικρὸν, ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ ἐλάττωσις τῆς ἐργασίας θὰ ἐπηκολούθει πάλιν καὶ ἡ ἔνδεια πάντων καὶ ἡ κακοδαιμονία, τότε δὲ οὐδὲ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τοῦ Μάλθου θὰ ἔσφραζε τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν.

Μέσσην δὲ τέμνουσιν ὁδὸν ἐνταῦθα οἱ μετριοῖστροι κοινωνισταὶ Ἐὰν τὰ θεωρήματα τῶν ἄκρων κοινωνιστῶν κατατείνωσιν εἰς ὑπερβολάς, ἡ μεταρρυθμισίς ὅμως τῆς κοινωνίας, ἡ κατὰ μικρὸν συντελουμένη καὶ κατὰ λόγον, ἄνευ βιαίων ἀνατροπῶν, ἀνάγκη νὰ ἀποτελῆ τὸ ἰδεῶδες, πρὸς τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ σπεύδῃ ἡ ἀνθρωπότης, ἐὰν θέλῃ πράγματι νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν κοινὴν τελείωσιν καὶ τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν αὐτῆς. Ἄλλως ἡ ἐν ταῖς κοινωνίαις κρατοῦσα ἀνισότης θὰ ἐξεγείρῃ ἀείποτε τὴν ἠθικὴν συνείδησιν. Ὅπως ἔχουσι τανῦν τὰ πράγματα, τῆς κοινωνίας τὸ μέλλον ἐξαρτᾶται ἀπὸ τινος τυφλῆς τῶν πραγμάτων διαθέσεως. Καὶ τῶν ἀγαθῶν ἡ παραγωγή καὶ ἡ κατανομή κατὰ τινὰ τῆς μοίρας εὐνοίαν τρόπον τινὰ ἢ τοῦναντίον γινομένη ἄλλους μὲν ἄγει ἐπὶ τὴν ραθυμίαν ἢ καὶ τὴν διαφθοράν, παρακωλύει δὲ τὸ ἔργον ἄλλων, οἵτινες, ἐὰν ἐτύγχανον εὐμενεστέρων περιστάσεων, πολὺ μᾶλλον θὰ ἠδύναντο νὰ συμβάλλωνται εἰς τὴν πρόοδον τὴν κοινωνικήν· τὸ δὲ μέγιστον, θὰ διαιρῆ τοὺς ἀνθρώπους πάντοτε εἰς τάξεις παλαιούσας καὶ ἀνταγωνιζομένας.

Καὶ οὐ μόνον ἡ διάθεσις τῶν ἀγαθῶν ὀφείλει νὰ ἀποβῆ δικαιότερα καὶ λυσιτελεστέρα, ἀλλὰ καὶ ἀκριβεστέρα νὰ γίνηται ἡ τῆς ἐργασίας κατανομή, ὥστε πάντα νὰ συντελῶσιν εἰς τὴν μεγαλειτέραν εὐημερίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ περὶ τῆς ὀρθοτέρας δὲ ρυθμίσεως τῶν κατὰ τὴν οἰκογένειαν συντονωτέρων ὀφείλει νὰ καταβληθῆ φροντίς καὶ περὶ τῆς ἀδελφώσεως τῶν λαῶν καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ ἄκρου περιορισμοῦ τῶν πολέμων, οἵτινες, πλὴν τῶν ἄλλων κακῶν, ἅτινα ἐπιφέρουσι, διαθέτουσιν ὑπὲρ τῆς καταστροφῆς τῆς ἀνθρωπότητος τὰ ὑλικά ἀγαθὰ, δι' ὧν ὀρθότερον καὶ λυσιτελέστερον θὰ ἦτο νὰ προάγεται ὁ ἐν εἰρήνῃ βίος. Καὶ λέγουσι κατὰ τὸ δυνατόν καὶ ἠμιλοῦσι περὶ ἄκρου περιορισμοῦ τῶν πολέμων, διότι ἡ τελεία τῶν ἀνθρώπων ἀδελφωσις καὶ ἡ ἄρσις τῶν πολέμων καὶ ἡ ἐπικράτησις διαρκοῦς παγκο-

σμίου ειρήνης, ὁ διακαῆς πόθος τῆς ἀνθρωπότητος, εἶναι δυσέφικτον χρῆμα, προσκροῦον εἰς τὴν ἀγρίαν περιφιλαυτίαν, ἣτις γίνεται ἡ πρώτη βάσις τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἀφειρητρία τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας» (1).

Παραπλήσια δὲ διδάσκει ὁ Βορέας ἐν τῇ ἠθικῇ φιλοσοφίᾳ, ὑποκειμένου τοῦ λόγου περὶ τῶν ἠθικῶν ἰδεωδῶν, πρὸς ἃ ὀφείλει νὰ ρυθμίζεται τῶν ἀνθρώπων ὁ βίος. «Ἄκρον μὲν ἀγαθὸν εἶναι κατ' ἀλήθειαν ἡ τελείωσις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ κατὰ λόγον καὶ κατ' ἀρετὴν συντελουμένη, ἀπαράτητα δὲ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν παραχορηγήματα εἶναι καὶ τὰ ἔξωτερὰ ἀγαθὰ, ἅτινα δευτέραν μόνον ἐν ταύτῃ κατέχουσι μοῖραν, ὡς ὀρθῶς ὑπέδειξεν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία διὰ τῶν μεγάλων ἀντιπροσώπων αὐτῆς. Τὸ κατὰ τὸν Ἀριστιππον ἡδονικὸν ἰδεῶδες οὔτε ὀρθὸν εἶναι οὔτε ὀφελίμον. Τὸ κατ' ἡδονὴν ζῆν δὲν εἶναι κατὰ φύσιν ζῆν. Ἡ σωματικὴ ἡδονὴ τὴν κατωτέραν μόνον ὁρμὴν προάγει. Ἡ δὲ ἀνθρωπίνη φύσις ἔχει καὶ ὑπερτέραν καὶ εὐγενεστέραν ροπὴν, εἰς τὴν πλήρωσιν δὲ ταύτην ὑπηρετεῖ ἡ κατὰ λόγον ἐνέργεια. Τῶν παιδίων καὶ τῶν βοσκηματώδη βίον ζώντων δύναται νὰ εἶναι ἰδεῶδες ἡ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἡδονή, οὐχὶ δὲ τῶν φρονίμων ἀνθρώπων. Καὶ περὶ τῆς χρησιμοθηρικῆς δὲ θεωρίας ἰσχύουσι τὰ εἰρημένα. Διότι, ἔφ' ὅσον τὸ ἰδεῶδες αὐτῆς βάσιν τῆς εὐδαιμονίας νομίζει τὴν παχυλὴν ἡδονήν, συμπίπτει πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῶν Ἀριστιππειῶν, ἔφ' ὅσον δὲ σκοπὸν αὐτῆς προτίθεται τὴν κοινὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὸ κοινὸν συμφέρον, περιπίπτει εἰς ἀντίφασιν. Διότι τὸ ἀτομικὸν καὶ τὸ κοινωνικὸν συμφέρον δὲν συμβιβάζονται συνήθως πρὸς ἄλληλα. Μαρτυρεῖ δ' ἐν τῷ βίῳ ἀγών, ἐν ᾧ τὸ ἴδιον συμφέρον δὲν θυσιάζεται πάντοτε χάριν τῶν ἄλλων. Ὄρθῶς παρατηρήθη ὅτι ἐν τοῖς ὅροις φιλιάνθρωπος χρησιμοθηρία ὑπάρχει ἀντίφασις.

Πολὺ συμφωνότερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων εἶναι τῆς τελειώσεως τὸ ἰδεῶδες. Παντοίας ἔχει ὁ ἀνθρώπος ὁρμᾶς, τὰς μὲν σωματικὰς, τὰς δὲ πνευματικὰς, καὶ τείνει ἐκ φύσεως εἰς πλήρωσιν πασῶν τῶν ὁρμῶν τούτων. Καὶ εἶναι φανερὸν ὅτι οὔτε τοῦ σώματος τὴν ἀνάπτυξιν πρέπει μονομερῶς νὰ ἐπιδιώκη, οὔτε πάλιν τὴν λογικὴν αὐτοῦ φύσιν νὰ προάγῃ μόνην, καταφρονῶν τοῦ σώματος, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ λόγου, τὰς ὑψηλοτέρας δεξιότητος αὐτοῦ νὰ ἀναπτύσῃ πρώτας, τὰς πνευματικὰς καὶ τὰς ἠθικὰς, νὰ ὑποτάσῃ δὲ εἰς αὐτὰς τὰς κατωτέρας, αἵτινες γίνονται ἔμποδῶν εἰς τὴν τελείωσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην νὰ ἐπιδιώκη συμμετρῶς καὶ ἑναρμονίως. Ταῦτα διὰ τούτου μόνου τοῦ ἰδεῶ-

(1) Θεοφίλου Βορέα, Ἀκαδημεικὰ, 3, Εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν, 1936, σελ. 801 κ. ἐξ.

δους επιτυχάνονται. "Επειτα δὲ τὸ οὕτω νοούμενον ἄκρον ἀγαθὸν οὐδὲ τὰ δευτερεύοντα ἀγαθὰ ἀποκλείει ἀπὸ τοῦ βίου, πρὸς δὲ τούτοις δὲν περιορίζει τὴν τελείωσιν εἰς μόνον τὸ ἄτομον, ἀλλ' ἐπεκτείνει αὐτὴν εἰς ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος» (1).

Ἐν τῇ ἐξετάσει δὲ τέλος τῶν περὶ τῆς θρησκείας θεωριῶν, ἐπιδεικνύων ὁ Βορέας τὰς ὑπερτάτας δυσχερείας, αἵτινες καὶ ἐνταῦθα παρίστανται, καὶ ψέγων τὰς ἀταλαιπώρως ἐκφερομένας περὶ τοῦ μεγίστου τούτου προβλήματος γνώμας, τὴν πίστιν δὲ γεραίρων, ὡς ἐξῆς κατακλείει τὸν λόγον· «Οὕτως οὐδεμία τῶν περὶ θρησκείας καὶ θεοῦ θεωριῶν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ μόνη λογικῶς ὀρθὴ καὶ ἀναντιλεκτος, οὔτε ὁ θεϊσμός, πρὸς ὃν φέρεται ἡ συνήθης ἀνθρωπίνη διάνοια, οὔτε ὁ δαισμός, οὔτε ἡ πανθεΐα καὶ ἡ πανενθεΐα, οὔτε ἡ ἀθεΐα. Καὶ ἡ ἔρευνα ἐπιμένει εἰς τῆς ἀληθείας τὴν ζήτησιν. ἼΙ δὲ σώφρων ἀμφιβολία ἐν τούτῳ ὡς ἱερὸν παλλάδιον γεραίρει τὴν πίστιν, ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ὁποίας ἀρετῶσιν οἱ λαοί, σπουδάζει δὲ μόνον νὰ καθάρῃ τὰς ἀξίας τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἀνάγῃ αὐτὰς εἰς ἀνωτάτας ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ κανονιστικὰς τοῦ βίου ἰδέας. Ἰσχύει καὶ ἐνταῦθα ὅ,τι σοφῶς ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδωνι, ἐνθα ὁ λόγος περὶ ψυχῆς καὶ ἀθανασίας, εἰσάγει λέγοντα τὸν Σιμμίαν· «Ἐμοὶ δοκεῖ, ὦ Σώκρατες, περὶ τῶν τοιούτων ἴσως ὥσπερ καὶ σοὶ τὸ μὲν σαφὲς εἰδέναι ἐν τῷ νῦν βίῳ ἢ ἀδύνατον εἶναι ἢ παγχάλεπόν τι, τὸ μέντοι αὖ τὰ λεγόμενα περὶ αὐτῶν μὴ οὐχὶ παντὶ τρόπῳ ἐλεγχεῖν καὶ μὴ προαφίστασθαι, πρὶν ἂν πανταχῇ σκοπῶν ἀπέληται τις, πάνυ μαλθ' ὀκοῦ εἶναι ἀνδρός· δεῖν γὰρ περὶ αὐτὰ ἐν γέ τι τούτων διαπράξασθαι, ἢ μαθεῖν, ὅπῃ ἔχει, ἢ εὐρεῖν ἢ, εἰ ταῦτα ἀδύνατον, τὸν γοῦν βέλτιστον τῶν ἀνθρωπίνων λόγων λαβόντα καὶ δυσεξελεγκτότατον, ἐπὶ τούτου ὀχοίμενον ὥσπερ ἐπὶ σχεδίας κινδυνεύοντα διαπλεῦσαι τὸν βίον, εἰ μὴ τις δύναιτο ἀσφαλέστερον καὶ ἀκινδυνότερον ἐπὶ βεβαιότερου ὀχήματος ἢ λόγου θείου τινὸς διαπορευθῆναι» (85 C κ. ἐξ.) (2).

Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ Βορέας ἐθαυμάσθη ὄχι μόνον διότι ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ τῶν ἐξεταζομένων δυσχερεστάτων ζητημάτων ἐναργῆ παρέχει εἰκόνα καὶ δημιουργεῖ ὀρθὰς καὶ ἀσφαλεῖς γνώμας καὶ πεποιθήσεις, ἀλλὰ καὶ διότι πανταχοῦ ἱστορικῶς ἀνασκοπῶν τὰ ζητήματα ἐξαίρει τὰς μεγάλας συμβολὰς, ὅσας οἱ Ἕλληνες συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν λύσιν αὐτῶν.

*

Τοιαῦτα τοῦ Βορέα τὰ «Ἀκαδημεικά». Καὶ ὀρθῶς ἐλέχθη ὅτι φιλοσοφικὰ συγγράμματα ὅμοια πρὸς ταῦτα δὲν ἀνεφάνησαν πολλὰ ἐν

(1) Αὐτόθι, σελ. 385 κ. ἐξ.

(2) Αὐτόθι, σελ. 445 κ. ἐξ.

Ἑλλάδι, ἅφ' ὅτου ἐκλείσθησαν αἱ μεγάλαι αὐτῆς φιλοσοφικαὶ σχολαὶ καὶ ἐσίγησαν οἱ σοφοὶ τῆς Ἀκαδημίας καὶ τοῦ Περιπάτου.

Δὲν περιορίσθησαν δ' ἐν Ἑλλάδι τὰ συγγράμματα τοῦ Βορέα, αἵτινα ἐκτρέφουσι καὶ θὰ ἐκτρέφωσιν ἐς αἰὶ τῶν Ἑλλήνων τὰς γενεάς. Εἶναι γινώριμα ἀνὰ τὸν προηγμένον κόσμον. Διὸ καὶ πολλαπλῶν μέχρι τοῦδε ὁ Ἕλληνας σοφὸς ἠξιώθη τιμῶν καὶ ἐπαινῶν οὐ μόνον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ξένων.

Ἀπὸ τῆς ἐδρύσεως τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἀθηνῶν κατελέχθη ὁ Βορέας εἰς τὰ τακτικὰ αὐτῆς μέλη (1926). Ἐξελέγη δὲ κοσμήτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς πολλῶν καὶ συγκλητικὸς, ἔτι δὲ πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου (1930) καὶ πρόεδρος τῆς ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Τάξεως τῶν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν, εἰς ἣν ἀνήκει, καὶ πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας (1936).

Ἐγένετο δὲ πρὸς τούτοις μέλος τῆς Ἐπιτροπείας τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ «Journal de psychologie», ὅπερ ἐκδίδεται ἐν Παρισίοις, συνεργάτης τοῦ πέμπτου τόμου τῆς τοῦ Ueberweg Ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, συνεργάτης τοῦ ἐν Ἀμερικῇ ἐκδιδομένου «Psychological Register», ἑταῖρος τῆς Kantgesellschaft καὶ τῆς Deutsche Philosophische Gesellschaft καὶ πλείστων ἄλλων Ἐπιστημονικῶν ἐταιρειῶν ἡμετέρων καὶ ξένων.

Τῷ 1936 ἡ ἐπὶ τοῦ κληροδοτήματος τοῦ ἀειμνήστου Οἰκονόμου Ἐπιτροπεία τῆς ἐν Γεργέστη Ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς Κοινότητος ἀπένευμεν εἰς αὐτὸν «ὡς περιποιῶντα τιμὴν καὶ κλέος εἰς τὸ Γένος ἡμῶν» τὸ πρῶτον αὐτῆς βραβεῖον «ὡς ἑπαύθλον τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ δράσεως» (1).

Τῷ 1937 τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Λιψίας, ἐνθα, ὡς ἐλέχθη, συνεπλήρωσεν ὁ Βορέας τὰς σπουδὰς, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς Ἐκατονταετηρίδος τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου ἀπέδειξεν αὐτὸν Ἐπίτιμον Συγκλητικόν, «τιμῶν τὰς μεγάλας αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐπιστήμην ὑπηρεσίας» (2).

Κατὰ τὸ αὐτὸ δ' ἔτος δ' ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου καθηγητῆς τῆς ψυχολογίας καὶ φιλοσοφίας Richard Pauli συνίστα τῆς Ψυχολογίας τοῦ Βορέα, ἣν διὰ μακρῶν ἀνέλυσε καὶ ἐπήνεσεν ἐν τῷ Archiv für die gesamte Psychologie (3), τὴν μετάφρασιν εἰς τὰς ξένας γλώσσας καὶ μάλιστα τὴν Γερμανικὴν. «Ὁ λαμβάνων πρὸ ὀφθαλμῶν», ἔλεγε, «τὴν ποικίλλαν τῶν κρατουσῶν ψυχολογικῶν ἀντι-

(1) Θεοφίλου Βορέα, Ἀνάλεκτα, 1, 1937, σελ. 329.

(2) Ἀυτόθι, σελ. 331.

(3) 98, 1937, σελ. 574 κ. ἐξ.

λήψεων, κατανοεῖ ὅτι ἡ ψυχολογία, ἥτις σκοπὸν προτίθεται νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὰ θεμελιώδη προβλήματα καὶ παράσχῃ βραχεῖαν ἐπισκόπησιν τοῦ ὅλου ψυχικοῦ βίου, ἀποτελεῖ σήμερον ἐγχείρημα ἐκτάκτως δυσχερές. Διὰ τοῦτο πολὺ μεζονος προσοχῆς ἀξία εἶναι ἡ ἀπόπειρα πρὸς συγγραφὴν τοιούτου βιβλίου ἢ γενομένη ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου Βορέα. Ὁ Θεόφιλος Βορέας ὡς πρόεδρος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν καὶ διευθυντῆς τοῦ αὐτόθι Ψυχολογικοῦ Ἐργαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου εἶναι εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐνδεδειγμένος εἰς συγγραφὴν ἔργου τοιούτου. Ἡ θαυμαστὴ γνώσις τῆς βιβλιογραφίας πασῶν τῶν χωρῶν καὶ τῶν ψυχολογικῶν σχολῶν συνετέλεσεν εἰς τὴν δημιουργίαν ἔργου τοιαύτης περιωπῆς, ὡσαύτως δὲ ἡ ἀναμφήριστος διδακτικὴ δεξιότης τοῦ συγγραφέως, ἥτις πανταχοῦ ἐκδηλοῦται, καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ διαιρέσει καὶ τῇ κατατάξει τῆς πλουσίας ἔλης. Ἐὰν δὲ προσθέσῃ τις εἰς ταῦτα ὅτι ὁ συγγραφεὺς πάντα τὰ διδάγματα αὐτοῦ ὑποβάλλει εἰς πειραματικὸν ἔλεγχον, ἔχει τὰς οὐσιωδεστάτας ἀρετάς, αἵτινες διακρίνουσι τὸ ὅλον ἔργον. Διὰ τοῦτο εὐχόμεθα εἰς τὸ βιβλίον εὐρεῖαν διάδοσιν, ἐπανειλημμένας ἐκδόσεις καὶ μετάφρασιν εἰς τὰς ἄλλας γλώσσας, ἐν τοῖς πρώτοις εἰς τὴν Γερμανικὴν.

Ὁ συγγραφεὺς, διδάκτωρ τῆς ἐν Αἰνὶα Φιλοσοφικῆς Σχολῆς καὶ μαθητῆς τοῦ Γουλιέλμου Wundt, εἰς οὗ τὴν μνήμην ἔχει τὸ ἔργον ἀφιερῶσει, ἐργάζεται ἐν στενωπῇ συναφείᾳ πρὸς τὴν Γερμανικὴν ἐπιστήμην, ἥτις ἐσχάτως ἐπὶ τῇ Ἐκατονταετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, ἠξίωσεν αὐτὸν ἐξαιρετικῶν τιμῶν».

Καὶ τὰς μέχρι τότε δ' ἐκδεδομένας πειραματικὰς ἐρεῦνας, τὰς γενομένας ἐν τῷ Ψυχολογικῷ Ἐργαστηρίῳ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἀναφερομένας εἰς τὴν μνήμην καὶ τὴν λήθην καὶ τὴν ἀσκησιν καὶ τὴν σχέσιν τῆς μνήμης πρὸς τὴν εὐφυΐαν καὶ τὰς μνημονικὰς μεθόδους, ἔτι δὲ εἰς τὸν χρόνον τῆς ἀντιδράσεως καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν εὐφυΐαν τῶν ἀτόμων, ἀναλύων ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ ὁ Pauli εἰς τὸ ἔξῃς κατέληξε συμπέρασμα. «Ὁ ἐξετάζων τὰς μελέτας ταύτας ἐν τῷ συνόλῳ δύναται ἄνευ ὑπερβολῆς νὰ εἴπῃ ὅτι σφόδρα προάγουσι πρᾶγματι τῶν ζητημάτων τούτων τὴν ἔρευναν, ἀποτελοῦσι δὲ ἀδιάσειστον ἀπόδειξιν τῆς ἀξίας καὶ τῆς σημασίας τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας»⁽¹⁾.

Μεγάλας δὲ τιμὰς καὶ ἡ Ἑλλάς καὶ ὁ ξένος ἐπιστημονικὸς κόσμος ἐπεδαψίλευσαν εἰς τὸν ἄνδρα καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπὶ τῇ Τεσσαρακονταετηρίδι τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ δράσεως.

(1) 98, 1937, σελ. 576 κ. ἑξ.

Ἡ Γερμανικὴ Ψυχολογικὴ Ἑταιρεία κατὰ τὴν ἐν Bayreuth σύνοδον αὐτῆς, ὅπου ἐγένετο λόγος περὶ τοῦ ἐπικειμένου ἑορτασμοῦ τῆς τεσσαρακοστῆς ἐπετηρίδος τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως τοῦ Ἑλληνοῦ ἐπιστήμονος, ὡς ἐξῆς ἐχαιρέτισεν αὐτὸν τηλεγραφικῶς «Τὸν πρόμαχον ἐθνικῆς διανοήσεως ἐν Ἑλλάδι, τὸν ἰδρυτὴν αὐτοτελοῦς ἐθνικῆς ἑλληνικῆς ψυχολογίας καὶ φιλοσοφίας, ὅστις ὑπῆρξεν ἀείποτε στενῶς συνδεδεμένος πρὸς τὸν πνευματικὸν βίον τῆς Γερμανίας, χαιρετίζει μετὰ μεγάλης τιμῆς ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς δεκάτης ἑκτῆς συνόδου αὐτῆς ἐν Bayreuth

Ἡ Γερμανικὴ Ψυχολογικὴ Ἑταιρεία

Ὁ Πρόεδρος

E. JAENSGH » (1)

Καὶ αἱ μεγάλαι δὲ τῆς Ὁρθοδοξίας Ἐκκλησίαι καὶ αἱ Ἀκαδημαίαι, ἐν ἄλλαις ἢ Γαλλικῇ, ἢ Ἰταλικῇ, ἢ Οὐγγρικῇ, ἢ Ρωμουνικῇ, ἢ Σερβικῇ, καὶ τὰ Πανεπιστήμια, τοῦ Βερολίνου, τῆς Λιψίας, τοῦ Μιλάνου, τῆς Σόφιας, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐτίμησαν αὐτὸν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ. Ἡ ἐν Βουδαπέστη περικλεῆς Οὐγγρικὴ Ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἰδιαιτέραν ἀπονέμουσα τιμὴν εἰς τὸν Βορέαν καὶ εἰς τοὺς ξένους αὐτῆς ἑταίρους κατέλεξεν αὐτὸν καὶ θερμότατα ἐχαιρέτισεν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς τεσσαρακονταετοῦς ἐπιστημονικῆς δράσεως «ὡς τὸν ὑπέροχον Ἑλληνα σοφόν, ὃν ἑξαιρετικῶς τιμᾷ ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος τῆς Οὐγγαρίας» (2).

Τὸ δὲ Πανεπιστήμιον τοῦ Μιλάνου διὰ τοῦ πρυτάνεως αὐτοῦ Alberto Perero ὡς ἐξῆς ἀνέδειξε τὸ ἔργον τοῦ Βορέα. «Τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Μιλάνου χαῖρον μετέχει τῶν τιμῶν, ἅς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν ἀπονέμει εἰς τὸν ἐπιφανῆ Καθηγητὴν Θεόφιλον Βορέαν. Μεγάλαι ὑπῆρξαν αἱ ὑπηρεσίαι τοῦ Βορέα πρὸς τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν, εἰς ὃν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος εἰσήγαγε τὰς νέας φιλοσοφικὰς ἰδέας, ὡσαύτως δὲ ἡ ροπή, ἣν τὸ πολύτιμον αὐτοῦ ἔργον ἤσκησεν ἐπὶ τὴν γενικὴν πρόοδον τῶν θεωρητικῶν ἐπιστημῶν, τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας σκέψεως, τὰ θεμελιώδη φιλοσοφικὰ προβλήματα, τὴν πειραματικὴν ψυχολογίαν.

Ἡ πολυμέρεια τῆς διδασκαλίας, ἡ ἀσφάλεια τῆς μεθόδου, ἡ καθολικότης τῶν πορισμάτων καθιστῶσι τὰ συγγράμματα τοῦ Καθηγητοῦ Βορέα πολύτιμα διὰ πάντας ἑκείνους, οἵτινες, ὡς διδάσκει ὁ τιμώμενος σοφός, ἐκλαμβάνουσι τὴν φιλοσοφίαν ὡς λογικὴν σύνθεσιν τῆς γνώσεως, εἰς ἣν συντελοῦσι πᾶσαι αἱ ἐπὶ μέρους ἐπιστιῆμαι.

Διὰ τοῦτο τὸ Πανεπιστήμιον ἡμῶν μετὰ τῆς ἐκφράσεως τῆς βαθυτάτης

(1) Τεσσαρακονταετηρὶς 2, σελ. 816.

(2) Αὐτόθι, 2, σελ. 812.